

Publieke steun voor de missie in Uruzgan

Welke factoren bepalen het draagvlak?

Is het dalende draagvlak onder de Nederlandse bevolking de oorzaak van de val van het kabinet en het beëindigen van de missie in Uruzgan, zoals internationale media suggereren? Aan de hand van sociaalwetenschappelijke literatuur en de Monitor Publieke Opinie Uruzgan onderzoeken de auteurs welke factoren een rol spelen bij het tot stand komen van het publieke draagvlak voor een missie. Het blijkt dat de rol van slachtoffers vaak wordt overschat. Publieke steun wordt voornamelijk beïnvloed door opvattingen over het succes van de missie. Daarnaast spelen de belangen die op het spel staan en de legitimiteit van de missie een belangrijke rol.

R. Voogd, BA en drs. A.J.V.M. Vos*

Op 25 februari 2010 stond in een artikel in de *New York Times* het volgende:

*The Dutch cabinet fell when the Labor Party, one of the main coalition partners, refused NATO's – and Washington's – request to extend the Uruzgan mission for an additional year. The mission had already been extended twice before. But with Dutch casualties rising sharply and the overall effort struggling, public support evaporated and the Labor Party refused to go along.*¹

Internationale media zoeken de oorzaak van de val van het Nederlandse kabinet en het beëindigen van de missie in Uruzgan dus simpelweg in het dalende draagvlak onder de Nederlandse bevolking. De oorzaak van dit dalende draagvlak, zoals het artikel veronderstelt, zou nauw samenhangen met het toenemende aantal slachtoffers en de zware geleverde inspanningen.²

Slachtoffers versus draagvlak

In september 2009 kopte *de Volkskrant* al: 'Hoeveel gesneuvelde soldaten kan Nederland aan?'³ De vraag of het toenemende aantal slachtoffers en het dalende draagvlak op den duur niet tot het beëindigen van de missie moest leiden werd openlijk gesteld. In verschillende media wordt de oorzaak van het dalende draagvlak onder de Nederlandse bevolking dus gezocht in het toenemende aantal slachtoffers. Dit beeld zou aansluiten bij de internationale tendens dat burgers zich keren tegen deelname van hun land aan de internationale troepenmacht in Afghanistan doordat het daar steeds

* Remko Voogd studeert 'Political Science: Institutional Analyses' aan de Universiteit Leiden. Amber Vos is onderzoeker bij het Dienstencentrum Gedragswetenschappen.

1 Zie het artikel 'Dutch Retreat' in de *New York Times*:

<http://www.nytimes.com/2010/02/25/opinion/25thur3.html>.

2 Tenzij anders vermeld gebruiken we de term 'slachtoffers' om te refereren aan 'gesneuvelde militairen'. We erkennen dat in militair taalgebruik de term 'slachtoffers' ook wordt gebruikt om gewonde militairen aan te duiden. Maar in het dagelijks taalgebruik bedoelt men met 'slachtoffers' meestal: 'dodelijke' slachtoffers. De bestaande publicaties op het gebied van de slachtofferliteratuur waaraan wij refereren in dit onderzoek maken hetzelfde conceptuele onderscheid. De term 'slachtoffers' refereert ook alleen aan 'gesneuvelde soldaten'.

3 *De Volkskrant* 'Hoeveel gesneuvelde soldaten kan Nederland aan', 8 september 2009.

gevaarlijker wordt. 2009 bleek voor de ISAF-troepen het jaar met de meeste slachtoffers sinds het begin van de missie in 2001.⁴

Opzet artikel

In dit artikel stellen we de vraag of de genoemde interpretatie een correcte weergave is van de werkelijke rol die het aantal slachtoffers speelt in relatie tot het publieke draagvlak. Of moet het beeld genuanceerder zijn? Verschillende sociaalwetenschappelijke publicaties stellen dat de invloed van het aantal slachtoffers op het draagvlak voor militaire missies wordt overschat.

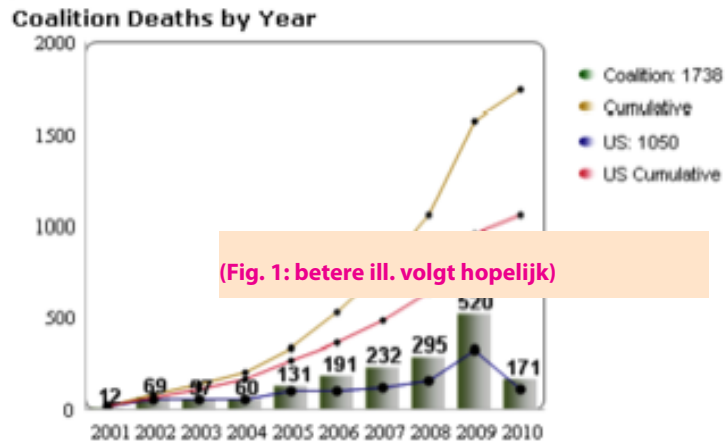
Het aangehaalde Volkskrant-artikel meldde bijvoorbeeld ook dat het Nederlandse incasseringsvermogen ondanks de slachtoffers veel groter is dan vooraf gedacht. Andere factoren, zoals het succes van de missie en gevoelens ten aanzien van de militairen, spelen wellicht ook een belangrijke rol in het tot stand komen van het draagvlak voor de missie.

In dit artikel analyseren we op basis van data van de Monitor Publieke Opinie Uruzgan welke rol de verschillende factoren die worden genoemd in de wetenschappelijke literatuur spelen in het tot stand komen van de publieke steun voor de missie in Uruzgan. Het eerste gedeelte van het artikel gaat in op de normatieve relatie tussen de publieke opinie en militaire missies.

Het tweede gedeelte schetst een theoretisch kader van mogelijke verklaringen over de wijze waarop de publieke opinie tot stand komt en kan worden beïnvloed. Ten slotte toetsen we de invloed van enkele verklaringen op de publieke steun voor de missie in Uruzgan aan de hand van de data.

I Het belang van de publieke opinie

Een van de belangrijkste onderwerpen waarover kiezers moeten kunnen beslissen gedurende volksraadplegingen en verkiezingen is of het inzetten van militair geweld door de regering moet worden gesteund.⁵ Een van de uitgangspunten in een democratie is immers

Figuur 1 Slachtoffers ISAF-troepen per jaar

dat wat de regering doet, moet worden afgeleid van de wil van het volk.⁶ Desondanks neemt in een representatieve democratie het parlement de uiteindelijke beslissingen.

In sommige gevallen kan het parlement de publieke opinie naast zich neerleggen. Sommige noodzakelijke beleidsmaatregelen kunnen per definitie niet op veel steun rekenen onder de bevolking. Het starten van risicovolle militaire missies valt daar mogelijk onder. Nederland streeft echter wel bepaalde belangen na met zijn defensiepolitiek, waarbij veiligheidsrisico's en militaire ambities niet altijd op één lijn liggen.

Het bestaansrecht van de krijgsmacht ligt vast in artikel 97 van de grondwet. Het eerste lid van dit artikel luidt:

Ten behoeve van de verdediging en bescherming van de belangen van het Koninkrijk, alsmede ten behoeve van de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde, is er een krijgsmacht.⁷

Dat inzet van de krijgsmacht ter verdediging van het eigen koninkrijk op minder publiek verzet zal stuiten dan inzet ter bevordering van

4 <http://icasualties.org/oef/>
 5 Gelpi, Feaver en Reifler (2009), blz. 69.
 6 Sobel (2001), blz. 3.
 7 Zie hoofdstuk 6 Krijgsmacht en draagvlak: trends en perspectieven, geschreven door Van der Meulen. Uit: *Krijgsmacht en Samenleving* (2009).

FOTO AVDD, J. DE MEESTER

De vaste kamercommissie brengt een bezoek aan Uruzgan. Het parlement kan de publieke opinie naast zich neerleggen

de internationale rechtsorde in het veraf gelegen Uruzgan, is evident. Het parlement dient echter ook de tweede doelstelling van de krijgsmacht in het oog te houden. De publieke opinie hoeft hierbij niet altijd leidend te zijn.

Geen zwaarwegende factor

Op het moment van de besluitvorming voor de missie naar Uruzgan werd de stemming in de samenleving dan ook niet als een zwaarwegende, laat staan doorslaggevende, factor beschouwd. Dit werd destijds door de politiek verdedigd met het argument dat 'politiek draagvlak' per definitie de openbare mening representeert.⁸

Het is echter de vraag of een breed parlementair draagvlak een afdoende voorwaarde is om een militaire missie te kunnen starten. Voldoende steun vanuit de samenleving is volgens sommige wetenschappers wel degelijk een onmisbare factor voor de vooruitzichten

op lange termijn van het succesvol zijn van een militaire missie.⁹ Op de lange termijn is de publieke opinie namelijk van essentieel belang voor het succes van een missie en begrenst het vroeg of laat de politieke reikwijdte, en indirect ook de operationele armslag rondom militaire operaties.¹⁰

Ook voor de Nederlandse militairen zou het erg ongemakkelijk zijn wanneer de samenleving niet werkelijk gelooft in de missie. Daarnaast is het denkbaar dat de publieke opinie op lange termijn ook strategische opties beperkt: 'Waarom zouden de kiezers blijvend de kosten (qua geld en menselijke levens) van een expeditieaire krijgsmacht willen dragen, waarvan ze de inzet in voorkomende gevallen verwerpen?'.¹¹

Politiek speelveld

Ten tijde van het debat over de missie in Uruzgan werden dan ook kritische kanttekeningen geplaatst bij het smalle publieke draagvlak voor deze missie. Volgens de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) was het wenselijk, echter niet expliciet noodzakelijk, dat er bij 'riskante operaties', zoals die in Uruzgan, een 'grote meerderheid van de bevolking' achter staat. Tussen 'wenselijk' en 'niet expliciet noodzakelijk' ligt dus het speelveld waarbinnen de politiek moet manoeuvreren.

Als reactie op het feit dat het grote publiek in 2006 nog niet warm liep voor de missie gaf de regering aan dat 'het winnen van de bevolking' op gang zou komen bij het besluit om naar Uruzgan te vertrekken. Er werd gewezen op de bevindingen dat tijdens het debat over de mogelijke inzet van Nederlandse troepen de steun van de bevolking minder was dan na het besluit.¹² Omdat de publieke opinie een belangrijke rol kan gaan spelen zag de regering het dan ook als haar eigen taak om het parlement en burgers te overtuigen van de juistheid van de missie.¹³

In ieder geval lag er bij het ministerie van Defensie een 'speciaal communicatieplan' klaar om de missie professioneel uit te dragen. Immers, goede informatievoorziening is essentieel voor het maatschappelijke draagvlak.¹⁴ Hierbij gaf Defensie wel aan het 'essentieel' te

8 Van der Meulen en Vos (2008), blz. 393-402.

9 Everts (2008).

10 Van der Meulen (2009).

11 Koch (2008), blz. 321-322.

12 *Defensiekrant*, juni 2008.

13 Van der Meulen (2009).

14 AIV-Advies Maatschappij en Krijgsmacht. Brief van de minster van Defensie aan de voorzitters van de Tweede en de Eerste kamer der Staten-Generaal, 23 augustus 2006, pag. 10 en 11.

vinden dat de bevolking een ‘realistisch beeld’ zou krijgen van de gevaren voor Nederlandse militairen in Uruzgan.¹⁵

Publieke steun winnen

Als het winnen van publieke steun voor door de politiek geïnitieerde militaire operaties een dergelijke belangrijke rol speelt, is het essentieel om te achterhalen op basis van welke onderliggende factoren en argumenten deze publieke steun tot stand komt en hoe ze beïnvloed kan worden. Voor iedere vorm van beleid is het immers van belang te weten wat burgers beweegt en hoe zij op bepaalde beleidsprykkels reageren.¹⁶

In het vervolg van het artikel proberen we het inzicht in de onderliggende factoren die het draagvlak voor militaire missies bepalen te verbreden aan de hand van bestaande theoretische verklaringen en een empirische test van deze verklaringen.

II Standaardverklaringen voor het steunen van een missie

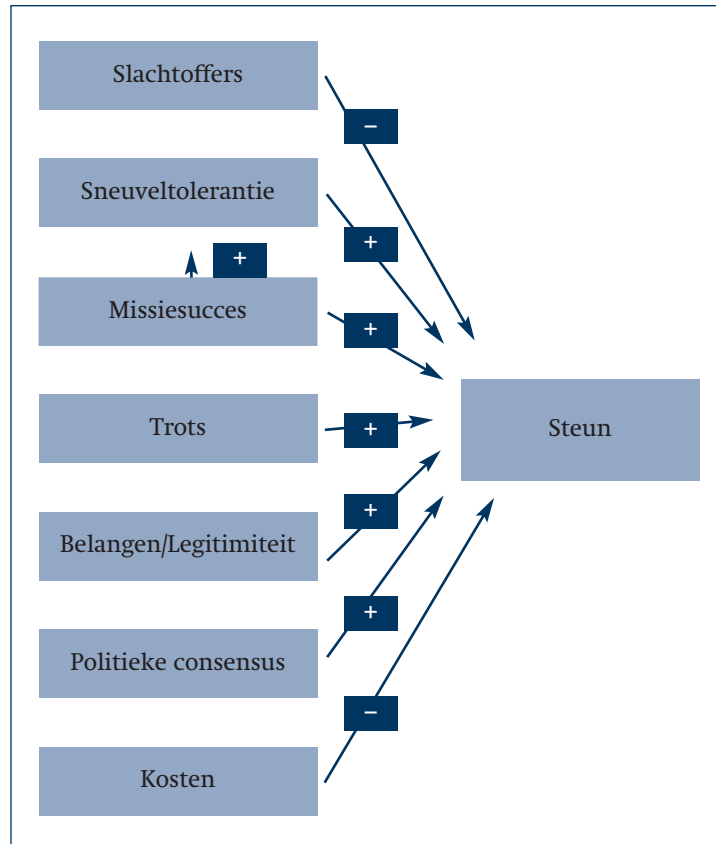
Diverse verklaring voor het steunen van militaire missies zijn binnen dit tijdschrift al eens besproken door Van der Meulen.¹⁷ In de internationale vakliteratuur komen de volgende factoren veelvuldig aan de orde:

- slachtoffers / angst voor het vallen van slachtoffers;
- de publieke perceptie dat de militaire missie succesvol is;
- gevoelens van trots voor het zware werk dat de militairen doen;
- specifieke belangen die op het spel staan;
- de legitimiteit van de missie;
- de mate waarin er politieke consensus bestaat rondom de missie;
- het financiële kostenplaatje van de missie (zie figuur 2).¹⁸

Wij lichten de factoren hierna toe.

Angst voor slachtoffers

Verklaringen waarbij de steun voor militaire missies vooral afhankelijk is van de publieke

Figuur 2

acceptatie van het sneuvelen van militairen hebben in de sociaalwetenschappelijke literatuur altijd de boventoon gevoerd. Ondanks het feit dat elk publiek in zekere mate gevoelig is voor het sneuvelen van eigen militairen, hebben wetenschappers verschillende verwachtingen over de kracht van het effect dat dodelijke slachtoffers hebben op de publieke steun voor de missie.

De bekendste interpretatie van dit effect is de zogenoemde ‘slachtofferhypothese’, ook wel ‘body-bag syndroom’ genoemd. Volgens deze hypothese is na de Vietnam-oorlog de sneuveltolerantie in westerse landen zó laag geworden

15 Zie: http://www.nrc.nl/binnenland/article1704187.ece/Defensie_wil_realistisch_beeld_over_Uruzgan

16 Tiemeijer (2006).

17 Van der Meulen (2009).

18 Zie onder andere Everts (2008), Gelpi, Feaver en Reifler (2009) en Van der Meulen en De Konink (2001).

dat zelfs een heel beperkt aantal slachtoffers al een grote daling van de publieke steun kan veroorzaken. Er valt een onmiddellijk effect te verwachten op het draagvlak voor een missie wanneer de eerste slachtoffers vallen.

FOTO AVDD, S. HILCKMANN

Het vallen van slachtoffers hoeft niet te leiden tot een sterke daling van de publieke steun voor een missie

Mede vanwege de uitvoerige verslaggeving in de media, is de acceptatiegrens van slachtoffers steeds lager komen te liggen. Als gevolg van dit effect zou er in de moderne oorlogvoering een tendens bestaan om risico's te vermijden. Een bekend voorbeeld dat deze hypothese zou moeten bevestigen is het Somalië-conflict in 1993, waar de Verenigde Staten onmiddellijk hun manschappen uit de VN-vredesmacht terugtrokken nadat er dertig soldaten omkwamen bij de eerste gevechtshandelingen. Ook de Kosovo-crisis noemt men in dit verband, vanwege het feit dat de internationale gemeenschap wel luchtsteun maar geen manschappen durfde te sturen.¹⁹

De 'slachtofferhypothese', die voorspelt dat een klein aantal slachtoffers in het begin van een conflict al leidt tot een sterke daling van

de publieke steun voor een missie, doet geen precieze uitspraken over de wijze waarop deze steun zich in de loop van de tijd zal ontwikkelen en welke rol het aantal slachtoffers hierbij speelt gedurende latere periodes in het conflict. Enkele wetenschappers stellen dan ook dat deze interpretatie van de 'slachtofferhypothese' een sterke simplificatie van de werkelijkheid is.²⁰

Zo is het bijvoorbeeld de vraag hoe steun voor de missie zich ontwikkelt op de lange termijn. Volgens de toonaangevende wetenschapper John Mueller verloopt de relatie tussen het aantal slachtoffers en steun schoksgewijs. Het publiek is gevoelig voor een klein aantal slachtoffers in de eerste fases van een conflict terwijl het in de latere fases alleen gevoelig is voor grotere aantallen slachtoffers. Hierbij houdt Mueller vast aan de directe relatie tussen slachtoffers en steun. Hij houdt vol dat ook op de lange termijn steun voor militaire missies zal blijven afnemen als gevolg van een stijgend aantal gesneuvelde soldaten.

Mueller schreef in 2005 nog over het conflict in Irak: 'slachtoffer na slachtoffer, neemt de steun voor de missie in Irak af'.²¹ Verschillende critici betwijfelen echter of slachtoffers wel zo'n direct effect hebben op de steun aan militaire missies. Het tolerantieniveau voor slachtoffers is niet altijd een gegeven, en is onderhevig aan veranderingen.²² Sommige observaties laten zien dat de steun voor militaire missies weer toeneemt gedurende latere stadia van conflicten. In het begin van de Falkland-oorlog accepteerde een minderheid van de Britten verliezen onder Britse soldaten, terwijl in een later stadium van de militaire campagne 62 procent van de Britten slachtoffers accepteerden om de Falkland-eilanden te kunnen behouden.²³

Een opvallend aspect in de bestaande artikelen over het effect van slachtoffers op de publieke opinie ten aanzien van militaire missies is de rol die het concept 'sneueltolerantie' speelt. Met sneueltolerantie wordt het aantal slachtoffers bedoeld dat iemand kan verdragen zonder zijn steun voor de missie in te trekken.²⁴ Het is duidelijk dat sneueltolerantie kan wor-

19 Met betrekking tot de 'slachtofferhypothese', zie Gelpi, Feaver en Reifler (2009), blz. 8, 37-45; Everts en Isernia (2001), blz. 18 en blz. 240.

20 Everts (2001), blz. 19-20; La Balme (2001), blz. 192.

21 Mueller. (2005), blz. 44-54.

22 Van der Meulen (1994), blz. 2.

23 Freedman (1988), blz. 99; Boyce (2005), blz. 167-168.

24 Gelpi, Feaver en Reifler (2009), blz. 8.

den beïnvloed door het aantal daadwerkelijke slachtoffers maar sneuveltolerantie heeft ook onmiskenbaar een rationele component, die niet direct afhankelijk is van het aantal daadwerkelijke slachtoffers. Als een persoon wordt gevraagd hoeveel slachtoffers hij tolereert, wordt hij gedwongen om bepaalde informatie eerst cognitief te verwerken alvorens hij een standpunt zal kunnen innemen.²⁵ Het vallen van daadwerkelijke slachtoffers hoeft een bestaande opinie niet noodzakelijkerwijs te beïnvloeden. Andere overwegingen kunnen ook een rol spelen in het tolereren van slachtoffers.

Binnen de sociaalwetenschappelijke literatuur wordt het concept sneuveltolerantie ook niet altijd even goed gescheiden van het concept steun voor militaire missies. In sommige artikelen worden deze twee concepten bijna inwisselbaar gehanteerd.²⁶ Het wel of niet tolereren van slachtoffers is echter niet hetzelfde als het wel of niet steunen van militaire missies. Iemand met een lage sneuveltolerantie kan bijvoorbeeld wel een missie steunen onder de voorwaarde dat hij verwacht dat er weinig slachtoffers zullen vallen. Ook iemand die veel slachtoffers tolereert kan toch tegen de missie zijn op basis van andere argumenten.

Sneuveltolerantie is slechts één van de mogelijke verklaringen voor steun aan missies en moet conceptueel worden gescheiden van het directe effect dat slachtoffers hebben op de steun aan de missie. In de rest van dit artikel zullen wij de effecten van daadwerkelijke slachtoffers en van sneuveltolerantie op de steun voor de missie onafhankelijk van elkaar behandelen.

Missiesucces en andere factoren

Het idee dat afkeer van slachtoffers de enige bepalende factor is voor het verklaren van steun voor militaire missies lijkt te zijn achterhaald. Enkele recente publicaties stellen dat de steun voor de missie voornamelijk wordt beïnvloed door de publieke perceptie over het succes van de missie. Militair succes zou ook de weerstand tegen slachtoffers verlagen, terwijl een uitzichtloze situatie zou leiden tot een hoge weerstand tegen het verder opofferen van militairen.

Het introduceren van missiesucces als een belangrijke factor in de verklaring van slachtoffer-tolerantie en steun voor de missie zou dus de directe relatie tussen het vallen van slachtoffers en steun voor de missie kunnen beïnvloeden.²⁷

Een andere factor die steun voor de missie kan vergroten is dat het publiek gevoelens van sympathie en trots ontwikkelt voor de prestaties die 'onze militairen' hebben geleverd. Zeker in moeilijke situaties kunnen dit soort sentimenten leiden tot een verbreding van het publieke draagvlak. Als er slachtoffers vallen is het niet gepast om de hardwerkende militairen af te vallen of om het nut van hun werk in twijfel te trekken. Men verenigt zich in dergelijke situaties rondom de nationale vlag.²⁸

Het weekblad *Elsevier* riep de Nederlandse militairen in Uruzgan uit tot Nederlander van het jaar 2006. Het weekblad stelde dat de Nederlandse militairen, ondanks veel pessimisme in politiek Den Haag, erin geslaagd waren om een vechtmissie om te smeden tot een wederopbouwmissie.²⁹

Specifieke belangen en legitimiteit

Een volgende factor is het specifieke belang dat op het spel staat voor een land. Als er directe veiligheidsbelangen van een land op het spel staan, zou de steun voor een missie om die belangen te verdedigen veel hoger zijn dan wanneer humanitaire belangen of internationale erkenning op het spel staan.³⁰ In het geval van de Nederlandse missie in Uruzgan zou dit erop neer moeten komen dat het publiek de missie veel belangrijker zou vinden als men denkt dat de missie ervoor zorgt dat het gevaar dat de Taliban voor Nederland vormt, afneemt.

Ook de legitimiteit van de missie zou hier een belangrijke rol spelen. In moderne conflicten is een VN-mandaat vaak een vereiste om militair

25 Over het tot stand komen van opinies zie bijvoorbeeld: Taber (2003), blz. 458-459.

26 Gelpi, Feaver en Reifler (2009).

27 Gelpi, Feaver en Reifler (2009); Everts (2008), blz. 461.

28 Gelpi, Feaver en Reifler (2009), blz. 1.

29 Zie de website van Elsevier.

30 Kull en Ramsay (2001), blz. 205-210.

ingrijpen te kunnen rechtvaardigen. De mate waarin er consensus bestaat in de politieke arena rondom een militaire missie heeft waarschijnlijk ook een effect op het publieke draagvlak voor die missie. Als oppositiepartijen zich keren tegen een regeringsbesluit om militairen uit te zenden is het waarschijnlijk dat hun potentiële kiezers zich ook tegen de missie zullen keren.³¹

Tot slot zijn de financiën die met een missie gepaard gaan van invloed op de steun voor de missie. Op een gegeven moment zal de belastingbetaler het wel genoeg vinden.³² Defensie heeft begroot dat de missie zeker 580 miljoen euro per jaar kost.³³

III Empirische analyse en het onderzoek

In hoeverre speelden de hiervoor genoemde verklaringen een rol in de publieke steun voor de missie in Uruzgan? Om hierop een antwoord te kunnen geven, zijn gegevens over de publieke opinie nodig. Verschillende onderzoeksbureaus hebben vanaf het najaar 2005 de publieke opinie over de missie in Uruzgan gepeild.³⁴ Geen van deze bureaus heeft echter structureel en doorlopend onderzoek gedaan naar de publieke opinie, met uitzondering van de Monitor Publieke Opinie Uruzgan van Gedragswetenschappen.³⁵ De grote kracht van deze monitor ligt dan ook in de trend die kan worden waargenomen en de (mogelijke) tijdseffecten die kunnen worden geanalyseerd.

Tot op heden is het vaak moeilijk gebleken voor wetenschappers die de steun aan militaire missies onderzochten om betrouwbare uitspraken te kunnen doen over de impact die de verschillende genoemde factoren hebben op het steunen van militaire missies.³⁶ Een analyse waarin de impact van een bepaalde factor op de steun voor de missie kan worden onderzocht terwijl de impact van de andere factoren in het model constant wordt gehouden, is vaak moeilijk uit te voeren.

Dit komt omdat bijna geen enkele peiling een vragenlijst gebruikt waarin de verschillende relevante factoren tegelijkertijd zijn opgenomen. Veel van de bestaande peilingen gebruiken ook geen systematisch en gelijkmatig tijdsinterval om de publieke opinie te meten. Op deze punten biedt de data verzameld in het kader van de Monitor Publieke Opinie Uruzgan uitstekende mogelijkheden om een wetenschappelijke bijdrage te leveren aan het debat over de onderliggende factoren die veranderingen in het draagvlak van militaire missies kunnen verklaren.

Vanaf augustus 2006 peilt Gedragswetenschappen iedere maand de steun van de Nederlandse bevolking voor de missie in Uruzgan.³⁷ De gegevens worden verzameld via een internetenquête onder representatieve steekproeven van de Nederlandse bevolking.³⁸ Sneuvel-tolerantie, missiesucces, en gevoelens ten aanzien van de militairen zijn de factoren die geanalyseerd kunnen worden. De invloed van de overige beschreven factoren kan niet direct worden geanalyseerd omdat deze aspecten in de monitor niet aan bod komen.

Ontwikkeling van het draagvlak

Een eerste belangrijk inzicht dat de Monitor Publieke Opinie Uruzgan biedt is de ontwikkeling van het draagvlak voor de missie vanaf de start van de missie. Ook kan een eerste indruk worden verkregen van het effect van slachtoffers gedurende de missie op het draagvlak voor de missie.

Tot eind april 2010 kwamen drieëntwintig Nederlandse militairen om het leven in Afgha-

31 Everts en Isernia (2006), blz. 461.

32 Everts en Isernia (2006), blz. 463.

33 Zie het artikel 'Feiten en Cijfers Missie Uruzgan' op de website van het NRC.

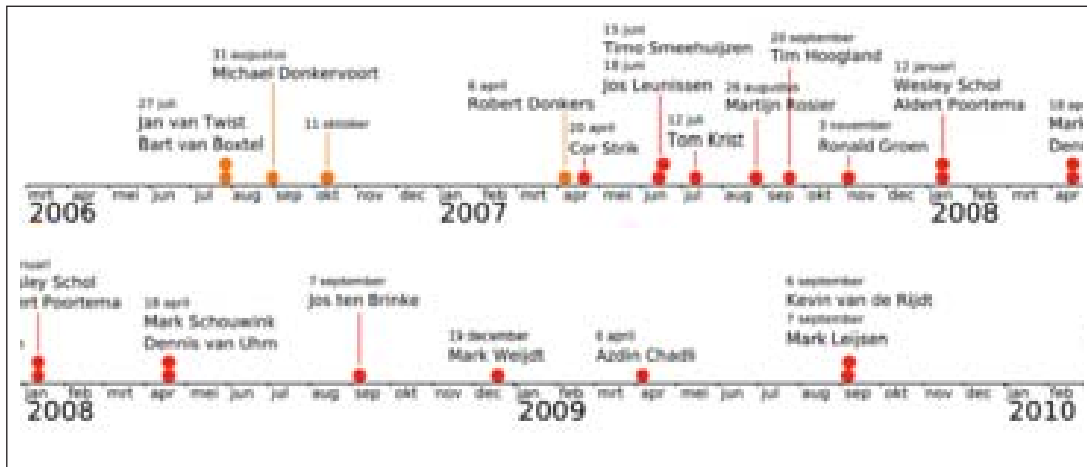
34 Maurice de Hond (www.peil.nl), Publistat Mediaonderzoek (2007), Tangram, EenVandaag, etc.

35 Het dienstencentrum Gedragswetenschappen van het ministerie van Defensie stelt zich tot doel het ondersteunen en verbeteren van de gehele defensieorganisatie door praktijkgericht sociaal wetenschappelijk onderzoek en advies.

36 Gelpi, Feaver en Reifler (2009), blz. 10; Isernia en Everts (2006), blz. 462.

37 Deze metingen vinden maandelijks plaats in opdracht van de Directie Voorlichting en Communicatie van het Ministerie van Defensie. De resultaten zijn te vinden op de website van het ministerie van Defensie: 'Monitor Publieke Opinie Uruzgan'.

38 Er wordt gebruik gemaakt van een panel van TNS-NIPO dat een representatieve afspiegeling vormt van de bevolking tussen de zestien en zeventig jaar. De steekproeven worden door TNS NIPO altijd getrokken op de variabelen en ideaalcijfers van de Gouden Standaard. Dit zijn de populatiecijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Figuur 3 Nederlandse doden Uruzgan

nistan, van wie achttien door vijandelijkheden (zie figuur 3). De vijf slachtoffers die vielen door ongelukken en een geval van zelfdoding laten we verder buiten beschouwing omdat deze slachtoffers niet rechtstreeks voortkomen uit de gevaren van de missie in Uruzgan; ze hadden ook op militaire bases in Nederland kunnen voorkomen.

Figuur 4 toont de steun voor de missie in drie trendlijnen; de groene lijn representeert het percentage van de bevolking dat (sterk) voorstander van de missie is. De grijze lijn toont het percentage van de bevolking dat neutraal staat ten opzichte van de missie en de rode lijn toont het percentage van de bevolking dat zich (sterk) tegenstander van de missie noemt. Gedurende de eerste maanden van de missie tot september 2007 was de groep met voorstanders van de missie groter dan de groep met tegenstanders. Het percentage van de bevolking dat zich een voorstander noemde schommelde zo rond 40 procent. Hieruit kan men overigens niet concluderen dat een meerderheid tegen de missie was, aangezien zo'n 30 procent van de bevolking neutraal tegenover de missie stond.

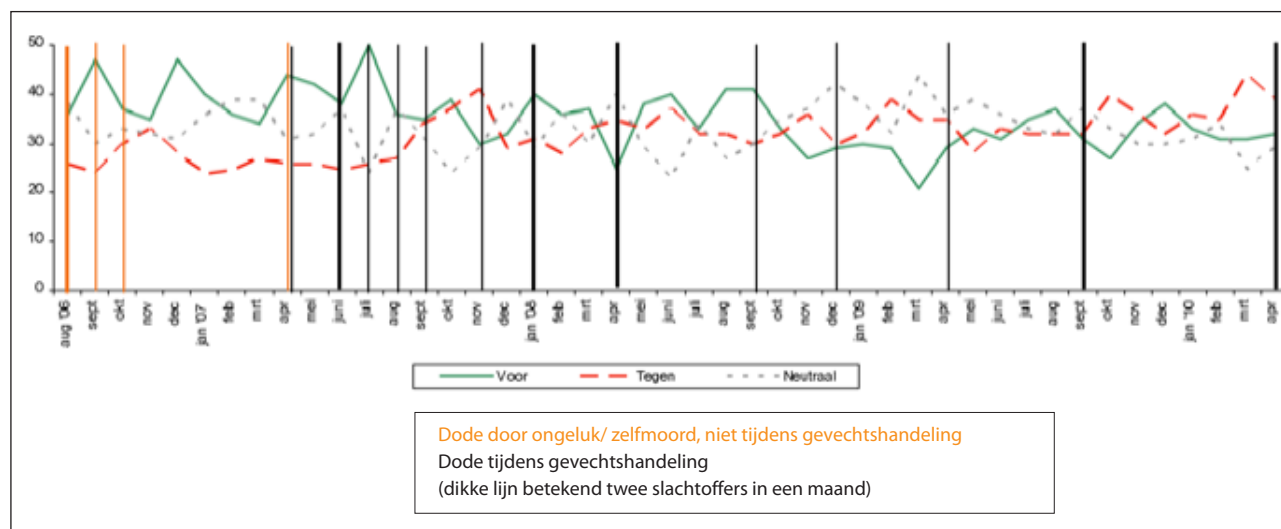
Vanaf april 2007 tot ongeveer april 2008 is er een duidelijke trend op lange termijn waar te nemen waarin het draagvlak voor de missie afneemt. Het percentage voorstanders zakt stapsgewijs van 40 procent naar een niveau onder de 30 procent in april 2008. Het aantal tegenstan-

ders laat juist een stijging zien. Gedurende deze periode valt ook het merendeel van de Nederlandse militaire slachtoffers. De zwarte lijnen geven de maanden weer waarin er één of twee (dikke lijn) Nederlandse militairen sneuvelden.

Wat hier opvalt is dat de steun voor de missie niet noodzakelijkerwijs meteen daalt in de maanden die volgen op een slachtoffer. In sommige maanden na een slachtoffer stijgt het aantal voorstanders van de missie weer. De trendlijnen fluctueren van maand tot maand. Een deel van deze fluctuaties kan worden veroorzaakt door de foutmarge van de steekproef.³⁹ Wel is er een duidelijke, significant dalende trend op lange termijn in het draagvlak waar te nemen gedurende deze periode.

Of deze trend louter het gevolg is van het toenemende aantal slachtoffers of dat er andere factoren meespelen kan op basis van deze trendanalyse niet achterhaald worden. Wat wel opvalt is dat gedurende deze periode het aantal mensen dat neutraal stond ten opzichte van de missie, wat afnam. Wellicht dat de berichtgeving over Nederlandse slachtoffers het innemen van een duidelijk standpunt over de missie heeft bevorderd.

³⁹ Als men een betrouwbaarheidsinterval van 95 procent aanhoudt dan kunnen er met de gemiddelde steekproef van zo'n 250 respondenten per maand in de Monitor foutmarges van ongeveer 6 procent ontstaan. Aangezien het verschil van het niveau van de steun tussen sommige maanden groter is dan 6 procent kan met 95procent zekerheid gezegd worden dat deze verschillen niet enkel door de steekproef bepaald kunnen zijn.

Figuur 4 Steun van de Nederlandse bevolking voor de missie in Urzagan (Bron: Gedragwetenschappen)

In de periode na april 2008 is er geen duidelijke stijgende of dalende trend in het draagvlak voor de missie meer te herkennen. Wat opvalt is dat gedurende sommige periodes het aantal voorstanders van de missie weer stijgt. Vooral gedurende het eerste halfjaar van 2009 neemt het aantal voorstanders weer toe.

Daadwerkelijke slachtoffers of sneuveltolerantie?

Zoals de ontwikkeling van het draagvlak voor de missie al liet zien, lijkt er geen direct verband te zijn tussen het aantal slachtoffers in een bepaalde maand en het draagvlak voor de missie in de daaropvolgende maand. Het percentage voorstanders van de missie verschilt bijna niet in de maanden volgend op één of twee slachtoffers, en in de maanden die niet werden voorafgegaan door slachtoffers.⁴⁰

Wel lijkt er een duidelijke dalende trend te zijn van het draagvlak gedurende de periode waarin

de meeste Nederlandse militairen sneuvelde. Zoals gezegd, kan steun voor de missie ook worden beïnvloed door opinies die burgers hebben over welke effecten eventuele slachtoffers zouden moeten hebben op de voortzetting van de missie. De monitor heeft de sneuveltolerantie iedere maand gemeten door aan de respondenten te vragen of het Nederlandse leger zich in het geval van eventuele slachtoffers zou moeten terugtrekken.⁴¹

In tabel 1 is de steun voor de missie afgezet tegenover sneuveltolerantie. Er blijkt een sterk en statistisch significant verband te zijn tussen beide factoren. Van de voorstanders van de missie is 7,5 procent het eens met de stelling dat het Nederlandse leger zich moet terugtrekken in het geval van slachtoffers, terwijl 64,4 procent van de tegenstanders het hiermee eens is.

Als mensen sterk het idee hebben dat slachtoffers niet getolereerd mogen worden, zijn zij minder geneigd de missie te steunen. De daadwerkelijke slachtoffers en het rationeel berekende concept sneuveltolerantie lijken dus een verschillend effect te hebben op steun voor de missie.

Impact van de factoren

Daadwerkelijke slachtoffers en sneuveltolerantie zijn niet de enige variabelen die een rol spe-

40 Dit volgt uit een analyse waarin de steun voor de missie is afgezet tegen het aantal slachtoffers in de maand voorafgaande aan de meting door de Monitor. In een vergelijkbare analyse hebben we ook het aantal doden in de maand voorafgaande aan de meting door de Monitor afgezet tegen de verandering in het gemiddelde niveau van steun voor de missie ten opzichte van de voorgaande maand. Deze analyse toont aan dat het gemiddelde steunniveau niet significant sterker veranderde (daalde) in metingen die voorafgegaan werden door één of twee gesneuvelde militairen in vergelijking tot metingen die niet voorafgegaan werden door gesneuvelde militairen (ANOVA = .009; p-waarde = .906).

41 De exacte vraagstelling luidt: 'Als er Nederlandse militairen worden gedood, zou dat voor mij een reden zijn de Nederlandse militairen terug te roepen uit Afghanistan'. Antwoorden: (Helemaal) Eens, Neutraal, (Helemaal) Oneens.

len in het verklaren van steun voor een missie. De vraag wat de impact is van de verschillende andere verklaringen voor het veranderende draagvlak voor de missie werpt zich nu op. Welke factoren hebben de grootste impact op het draagvlak voor de missie?

Tabel 2 toont de resultaten van twee analyses waarin het gezamenlijke effect van de verschillende factoren op de steun voor de missie is onderzocht. Uit de tabel blijkt dat een groot deel van de spreiding in steun voor de missie kan worden verklaard op basis van het gezamenlijke effect van de variabelen die zijn opgenomen in de modellen. De exacte statistische gegevens kunnen worden afgelezen in tabel 2. Uit de analyse van model I (in tabel 2) blijkt

Steun missie	Tolereert (bijna) geen slachtoffers	Neutraal	Tolereert slachtoffers
Voorstander	7.5%	23.7%	60.8%
Neutraal	28.0%	56.7%	25.9%
Tegenstander	64.4%	19.6%	13.2%
Totaal (respondenten)	(2453) 100%	(1883) 100%	(3207) 100%

(Pearson Chi-kwadraat = 2871.31 (df. = 4) (P-waarde = .000), Gamma = -.698)

Tabel 1 Steun voor de Nederlandse missie in Uruzgan afgezet tegen sneuveltolerantie

dalende trend in steun voor de missie vooral aan andere factoren moet worden toegeschreven.

FOTO AVDD, G. VAN ES

Gevoelens van trots op de militairen en 'missiesucces' dragen in sterke mate bij aan publieke steun voor de missie

opnieuw dat het 'daadwerkelijke aantal doden' in de maand voor de meting geen significant effect heeft op steun voor de missie. De variabele 'cumulatief aantal slachtoffers' is in het model opgenomen om te testen of het gestaag stijgen van het aantal slachtoffers op de lange termijn significant van invloed is op de dalende trend op lange termijn van het publieke draagvlak voor de missie. Uit de analyse blijkt dat de

De som van het werkelijke aantal doden heeft namelijk geen significant effect op de steun voor de missie.

De variabele 'sneuveltolerantie' heeft zoals verwacht wel een significant effect op steun voor de missie. 'Sneuveltolerantie' is de op één na sterkste verklarende variabele in het model. Hoe hoger de sneuveltolerantie, hoe groter de

	Model I	Model II
Aantal slachtoffers in de maand voor de peiling	.01 (.00)	.01 (.00)
Cumulatief aantal slachtoffers	.01 (.05)	.01 (.05)
Sneuveltolerantie	.30** (.33)	.30** (.33)
Missiesucces (samengestelde score)	.53** (.38)	
• bijdrage wederopbouw		.41** (.38)
• afname dreiging van terroristische aanslagen in Nederland		.22** (.16)
• militairen zijn opgewassen tegen de Talibanstrijders		.15** (.15)
Trots op militairen	.23** (.22)	
Missieduur	-.01* (-.08)	-.01* (-.07)
Constante	1.64**	-.18**
Verklaarde variantie in missiesteun	61%	61%

Niet-gestandaardiseerde regressie coëfficiënten (beta-waarde tussen haakjes)
 * Significant op 0,05 niveau. ** Significant op 0,01 niveau.

Tabel 2 Analyse: steun voor de missie

steun voor de missie. Het sterkste positieve effect op steun voor de missie heeft de variabele 'missiesucces'. Dit is een samengestelde variabele, gebaseerd op drie aspecten aan de hand waarvan kan worden geëvalueerd of burgers denken dat de missie succesvol is in het behalen van haar doelen.⁴² 'Missiesucces' is de sterkste verklarende factor voor missiesteun in tabel 2. De variabele 'trots op de militairen' meet de gevoelens van sympathie van de respondenten ten opzichte van de

Nederlandse militairen. Uit de analyse blijkt deze gevoelens een tamelijk sterk positief effect hebben op steun voor de missie. Dit betekent dat naarmate men trotser is op de militairen, men de missie meer steunt.

De impact van 'trots op de militairen' op de steun aan de missie is ongeveer half zo groot als die van 'missiesucces'. De factor 'missieduur' is als variabele opgenomen om te controleren of steun voor de missie niet simpelweg verandert als een effect van het verloop van de tijd. Er is hier een significant maar niet al te sterk negatief effect op de ontwikkeling van de steun gedurende de tijd.

In tabel 2 zijn de verschillende aspecten waaruit 'missiesucces' is opgebouwd apart opgenomen.⁴³ Op basis van dit model kunnen nog wat extra uitspraken worden gedaan over de vraag welk onderwerp voor burgers het zwaarst weegt in het bepalen van hun opinie of de missie succesvol is. Uit tabel 2 blijkt dat het feit of de Nederlandse militairen succesvol zijn in de wederopbouw van Uruzgan, het sterkste effect heeft op het draagvlak voor de missie. De impact van de factor terrorismedreiging in Nederland op de steun voor de missie is maar half zo sterk is als die van de vraag of de Nederlandse militairen succesvol zijn in de wederopbouw van Uruzgan.

Het idee dat de kans op terroristische aanslagen in Nederland zou kunnen afnemen door deel te nemen aan de strijd in Afghanistan, sloeg niet echt aan bij het grote publiek.⁴⁴ Ook de vraag of de militairen wel zijn opgewassen tegen de Taliban wordt minder belangrijk gevonden dan het opbouwen van Afghanistan.

Tijdsduur en draagvlak

Uit figuur 4 blijkt dat het publieke draagvlak voor de missie zich gedurende de missie weer (gedeeltelijk) kan herstellen. Dit duidt er op dat gebeurtenissen in een eerder stadium van een missie niet altijd een blijvend effect hebben op de publieke opinie in een later stadium van de missie. Opinies lijken onder invloed van nieuwe ontwikkelingen in het conflict te veranderen. Aan de hand van de data kon via een *Time-*

42 De drie genoemde factoren van 'missiesucces' zijn: successen behaald op het gebied van de wederopbouw van Afghanistan; het succesvol terugbrengen van de dreiging voor terroristische aanslagen in Nederland; de vraag of de Nederlandse militairen wel opgewassen zijn tegen de Taliban. Deze drie aspecten kunnen worden teruggebracht tot één enkele onderliggende dimensie van missiesucces.

43 De factor 'Trots op militairen' is overigens niet opgenomen in dit model. De verschillende procedures lieten het invoeren van alle factoren tegelijkertijd niet toe.

44 Van der Meulen en Vos (2008), blz. 393-402.

Series analyse onderzocht worden hoe lang de publieke opinie op het moment X nog een effect had op de steun voor de missie op het moment $X+t$.⁴⁵ Met de analyse hebben wij onderzocht hoe lang slachtoffertolerantie en opvattingen over missiesucces in een bepaalde maand effect hebben op de publieke steun voor de missie in de maanden daarna.

Uit de analyse blijkt dat de publieke perceptie van sneuveltolerantie en missiesucces in een bepaalde maand nog een duidelijk effect heeft op het draagvlak voor de missie in de twee daaropvolgende maanden. Echter, na vier maanden is dit effect nagenoeg uitgewerkt. Deze analyse betreft gemiddelden en kan niet één op één worden vertaald naar het individuele niveau.

We kunnen hieruit wel afleiden dat de ‘gemiddelde’ burger zich bij zijn beslissing om de missie te steunen vooral laat leiden door zijn opinies over het succes van de missie. Na vier maanden blijkt een bepaalde opinie bij de ‘gemiddelde burger’ al bijna geen invloed meer te hebben op zijn standpunt over het steunen van de missie. Dit suggereert dan ook dat het vertrouwen van burgers in militaire missies mogelijk op tamelijk korte termijn (een aantal maanden) is te herstellen.

Discussie

De vraag die we in dit artikel hebben getracht te beantwoorden is: welke rol spelen verschillende missiegerelateerde factoren in het tot stand komen van publieke steun voor een missie? Hierna vatten we onze bevindingen samen.

Interpretatie van de onderzoeksresultaten

Het vallen van slachtoffers wordt door de sociaalwetenschappelijke literatuur vaak genoemd als een van de belangrijkste verklaringen voor het afnemen van het publieke draagvlak voor militaire missies. Wij hebben echter geen direct negatief effect kunnen vinden tussen het vallen van slachtoffers en steun voor de missie. Weliswaar lijkt er een dalende trend te zijn in het draagvlak voor de missie gedurende het jaar 2007, het jaar waarin de meeste Neder-

landse slachtoffers vielen, maar een direct effect van slachtoffers op het draagvlak in de daaropvolgende maand is niet waarneembaar.

Deze resultaten komen overeen met een recent onderzoek in opdracht van EenVandaag, waaruit ook naar voren kwam dat dodelijke slachtoffers in Uruzgan nauwelijks invloed hebben op de steun voor de missie.⁴⁶ Ook heeft het draagvlak voor de missie zich gedurende sommige periodes van de missie gedeeltelijk weten te herstellen. Deze bevindingen lijken John Muellers idee dat steun voor militaire missies slachtoffer na slachtoffer zal dalen, te weerleggen. Wel vonden wij dat het concept ‘sneuveltolerantie’ in tegenstelling tot daadwerkelijke slachtoffers een belangrijke rol speelt in het bepalen van steun voor de missie.

Er blijkt een verschil te zijn tussen de manier waarop daadwerkelijke slachtoffers het publieke draagvlak beïnvloeden en de manier waarop tolerantie voor gesneuvelden het publieke draagvlak beïnvloedt. Opinies die mensen hebben over de rol die slachtoffers zouden moeten spelen in het bepalen van steun voor de missie hebben een veel sterkere invloed op de publieke steun dan datgene wat er daadwerkelijk gebeurt. In de literatuur wordt dit verschil niet altijd even duidelijk uiteen gezet. De analyse in dit artikel maakt duidelijk dat dit onderscheid meer aandacht zou verdienen in toekomstig onderzoek.

In overeenstemming met de recente opvattingen binnen de sociaalwetenschappelijke literatuur blijken opinies over het succes van militaire missies een belangrijkere rol te spelen dan daadwerkelijke slachtoffers en het concept ‘sneuveltolerantie’.⁴⁷ Uit onze analyse blijkt dat percepties van missiesucces de belangrijkste factor is voor het verklaren van het draag-

45 Voor een discussie omtrent het gebruik van Time-Series zie De Boef en Keele (2008), blz. 184-200. De analyse maakt gebruik van de geaggregeerde data op het macro niveau. Wie geïnteresseerd is in een gedetailleerde beschrijving van de analyse kan contact opnemen met de auteur: remkovoogd@gmail.com

46 Zie de bevindingen uit een onderzoek in opdracht van EenVandaag (http://www.eenvandaag.nl/binnenland/35071/blijft_de_steun_voor_uruzgan_).

47 Deze resultaten zijn in overeenstemming met de bevindingen van Gelpi, Feaver en Reifler (2009) en Van der Meulen en Vos (2008).

vlak voor de missie. Ook beïnvloeden positieve percepties van succes de sneuveltolerantie van burgers: wanneer burgers denken dat de missie succesvol is in de wederopbouw van Afghanistan zijn ze bereid om het sneuvelen van militairen te tolereren.⁴⁸

Gevoelens van trots ten aanzien van het werk van de militairen spelen ook een rol in het bepalen van het draagvlak. Het feit dat gedurende de missie het percentage van de bevolking dat stelt trots te zijn op de militairen constant rond de 60 procent heeft gelegen, en niet is afgenomen, suggereert dat het magere draagvlak voor de missie niet verward moet worden met de waardering voor het werk dat de Nederlandse militairen geleverd hebben.

Bij riskante missies, zoals die in Uruzgan, is het wenselijk dat een grote meerderheid van de bevolking erachter staat. In 2006 liep het grote publiek niet warm voor de missie

Doordat het vertrouwen in de missie zich weer gedeeltelijk weet te herstellen, is het aannemelijk dat gebeurtenissen in een eerder stadium van een missie niet meer van doorslaggevend belang hoeven te zijn voor het bepalen van de publieke opinie omtrent de missie gedurende een later stadium van de missie. Aan de hand van een *Time-Series* analyse hebben we aan-

getoond dat 'de gemiddelde burger' zich bij het bepalen van steun voor de missie vooral laat leiden door opinies ten aanzien van slachtoffers en missiesucces, gevormd gedurende de laatste twee maanden. Dit suggereert dat het draagvlak voor de missie op een redelijk korte termijn van een aantal maanden zou kunnen toenemen.

Goede informatievoorziening

In het eerste deel van dit artikel hebben wij uiteengezet dat de regering en het ministerie van Defensie het als hun taak zagen om burgers te overtuigen van de juistheid van de missie in Uruzgan. In hun strijd om de publieke opinie voor zich te winnen, kan de data afkomstig van een meetinstrument zoals de Monitor Publieke Opinie Uruzgan waardevolle informatie verschaffen over welke factoren van belang zijn om de publieke opinie te beïnvloeden.

Uit de analyse is gebleken dat wanneer de politiek en Defensie een breder draagvlak willen genereren, zij zich nog specifiek en intensiever zouden moeten richten op het informeren van de Nederlandse bevolking over de geleverde successen in Uruzgan, en het belang dat de plaatselijke bevolking hecht aan de aanwezigheid van de Nederlandse militairen. Onder deze voorwaarden behoort een gedeeltelijke toename van het publieke draagvlak tot de mogelijkheden. Of een dergelijke benadering strookt met de wens van Defensie om een goede informatievoorziening samen te laten gaan met het uitdragen van een realistisch beeld van de gevaren van de missie is echter wel de vraag.

Aangezien het draagvlak voor de Nederlandse missie in Uruzgan bij het Nederlandse publiek altijd smal is gebleken, wordt door politici en militairen de suggestie gewekt dat men de missie nog beter had kunnen uitdragen.^{49,50} Als gevolg van de kritische houding van het publiek ten aanzien van de missie in Uruzgan zou ook de steun voor toekomstige missies in het geding zijn. Hiermee dreigt de grondslag van het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid te worden aangetast. Een expeditionaire krijgsmacht staat daarin immers centraal.⁵¹ Het lijkt dan ook van groot belang te zijn om ook in het geval van toekomstige missies

48 Dit volgt niet meteen uit de regressie analyse maar kan wel worden afgelezen uit een kruistabel waarin missie succes wordt afgezet tegen sneuveltolerantie. Deze bevindingen zijn in overeenstemming met de bevindingen van Gelpi, Feaver en Reifler (2009).

49 Van der Meulen en Vos (2007), blz. 21-23.

50 Van der Meulen tijdens De Van der Lubbe Lezing op 24 februari 2010; Onze jongens in Uruzgan en het thuisfront in Debatcentrum TUMULT.

51 Van der Meulen (2009).

onderzoek te blijven doen naar de publieke opinie. Goede inzichten in wat het publiek belangrijk vindt kunnen dan als basis dienen om een breder draagvlak onder de bevolking te genereren. ■

Literatuur

- Boyce, D.G. (2005). *The Falklands War*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Moelker, R., Noll, J. & De Weger, M. (2009). *Krijgsmacht en de samenleving. Over de inzet van een geweldsinstrument: bestuurlijke, politieke en veiligheidsaspecten*. Amsterdam: Boom.
- De Boef, S. & Keele, L. (2008). 'Taking Time Seriously'. In *American Journal of Political Science*, (52), 1, p. 184-200.
- Defensiekrant* (2008), 'Representatieve peiling', 26 juni 2008, p. 1-2.
- De Volkskrant* 2009, 'Hoeveel gesneuvelde soldaten kan Nederland aan', 8 september 2009.
- Elsevier*, 'Militairen Uruzgan Nederlander van het Jaar' (22-12-2006)
- Everts, P. (2001). 'Introduction'. In Everts, P. & Isernia, P. (Eds.) *Public Opinion and the International Use of Force*. London: Routledge.
- Everts, P. & Isernia, P. (Eds.) (2001). *Public Opinion and the International Use of Force*. London: Routledge.
- Everts, P. (2008). *De Nederlanders en de wereld*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.
- Freedman, L. (1988). *Britain and the Falklands War*. Oxford: Basil Blackwell.
- Gelpi, C., Feaver, P.D. & Reifler, J. (2009). *Paying the human costs of war*. Princeton: Princeton University Press
- Isernia, P. (2001). 'Conclusions: What have we learned and where do we go from here?' In P. Everts & P. Isernia (Eds.), *Public Opinion and the International Use of Force*. London: Routledge.
- Jentleson, B.W. (1992). 'The pretty Prudent Public: Post-Vietnam American Opinion on the Use of Military force'. In *International Studies Quarterly*, (36), 1, p. 49-74.
- Koch, K., (2008). 'Afghanistan: draagvlak achter de horizon'. In *Internationale Spectator*, juni 2008, blz. 3, 4.
- Kull, S. & Ramsay, C. (2001) 'The myth of the reactive public; American public attitudes on military fatalities in the post-Cold War period'. In Everts, P. and Isernia, P. (eds.) *Public Opinion and the International Use of Force*, London: Routledge.
- La Balme, N. (2001) 'The French and the use of force'. In Everts, P. and Isernia, P. (eds.) *Public Opinion and the International Use of Force*, London: Routledge.
- Monitor Publieke Opinie Uruzgan, 2006-2009.
http://www.defensie.nl/missies/afghanistan/actueel/monitor_publieke_opinie
- Mueller, J.E. (1973). *War, Presidents and Public Opinion*. New York: John Wiley.
- Mueller, J.E. (2005). 'The Iraq Syndrome'. In *Foreign Affairs*, (84), 6, p. 44-54.
- New York Times*. 'Dutch Retreat' (24-2-2010). www.nytimes.com/2010/02/25/opinion/25thur3.html
- NRC Handelsblad*, 'Defensie wil realistisch beeld over Uruzgan', 20-7-2006.
- Sobel, R. (2001). *The impact of public opinion on U.S. foreign policy since Vietnam*. Oxford: Oxford University Press.
- Taber, C.S. (2003). 'Information Processing and Public Opinion.' In Sears, D.O et al. (Eds.) *Political Psychology*. Oxford: Oxford University Press, p. 433-477.
- Tiemeijer, W.L. (2006). *Het geheim van de burger, over staat en opinieonderzoek*. Amsterdam: Aksant.
- Van der Meulen, J. (1994). 'Veiligheid hier en daar'. In *Maatschappij en Krijgsmacht*, Nr. 16 (februari), p. 2-8.
- Van der Meulen, J. (2009). 'Stemmen over Afghanistan en de risico's van het vak'. *Militaire Spectator* 178 (9) p. 135-145.
- Van der Meulen, J. (2010). De Van der Lubbe Lezing: 'Onze jongens in Uruzgan en het thuisfront', in Debatcentrum Tumult.
- Van der Meulen, J. & De Konink, M. (2001) 'Risky Missions: Dutch public opinion on peacekeeping in the Balkans'. In Everts, P. & Isernia, P. (Eds.) *Public Opinion and the International Use of Force*. Routledge: London.
- Van der Meulen, J., & Vos, A.J.V.M. (2007). 'Kwetsbaar Draagvlak: de publieke opinie over Uruzgan'. In *Carré* (6), p. 21-23.
- Van der Meulen, J., & Vos, A.J.V.M. (2008). 'De publieke opinie over Uruzgan'. *Militaire Spectator* 177 (7/8) p. 393-402.
- Vos, A.J.V.M. (2009). *Monitor Steun en Draagvlak, Publieke Opinie Missie Uruzgan, augustus 2006-april 2010*. Den Haag: Ministerie van Defensie, dienstencentrum Gedragwetenschappen.
- Wikipedia 2009, 'Task Force Uruzgan', 9 oktober 2009.